

Dødsstraff i krigstid

Av professor dr. juris Atle Grahl-Madsen

Regjeringen har besluttet seg for å foreslå oppheving av bestemmelsene om dødsstraff i vårt krigslovverk. Atle Grahl-Madsen, som nå er professor i internasjonal rett ved Uppsala Universitet, redegjør i denne artikkelen for de bestemmelsene det dreier seg om, og drøfter spørsmålet på bakgrunn av de folkerettsregler og de reelle hensyn som nødvendigvis må spille en betydelig rolle ved vår vurdering.

1. INNLEDNING

1.1. Dødsstraff ifølge norsk rett

Det var for litt over hundre år siden — i 1876 — at dødsstraff for forbrytelse begått i fredstid for siste gang ble fullbyrdet i Norge. Dødsstraff for slike forbrytelser ble formelt avskaffet ved den alminnelige borgerlige straffelov, nr. 10 av 22. mai 1902, som trådte i kraft den 1. januar 1905.

Den militære straffelov, nr. 13 av samme dato, har i de såkalte «Krigsartikler» opprettholdt adgang til dødsstraff for visse forbrytelser begått i krigstid. Under den annen verdenskrig ble anvendelsesområdet for dødsstraff utvidet ved en rekke provisoriske anordninger, gitt av London-regjeringen. Disse ble stadfestet ved Midlertidig lov om bruk av dødsstraff, nr. 26 av 13. desember 1946, samtidig som vi fikk en Lov om straff for utlandske krigsbrottsmenn, nr. 14 av samme dato.

I de første etterkrigsårene ble det avsagt og fullbyrdet et forholdsvis beskjedent antall dødsdommer over tyske krigsforbrytere og norske kollaboratører.

Krigsartiklene i den militære

straffelov ble revidert i 1950, og vi fikk da også den såkalte «beredskapsloven»: Lov om særlige rådgjerder under krig, krigsfare og liknende forhold, nr. 7 av 15. desember 1950.

Både krigsartiklene og loven av 1946 hjemler dødsstraff for visse handlinger begått i krig eller en akutt krisesituasjon. Om beredskapsloven kan tjene som hjemmel for bestemmelser om dødsstraff er ikke helt åpenbart.

Regjeringen har nå tatt initiativ til å oppheve bestemmelsene om dødsstraff i vår krigslovgivning. Justisdepartementet utarbeidet et «Notat om oppheving av dødsstraffen», datert 15. februar 1978 (jnr. 77/78 E). På grunnlag av dette er det kommet inn uttalelser fra en rekke myndigheter og organisasjoner. Regjeringens proposisjon til Odelstinget foreligger muligens allerede når dette leses.

1.2. Total oppheving av dødsstraff i andre land

Adgangen til å illegge dødsstraff i krigstid er allerede opphevet i en rekke demokratiske stater, så som Østerrike, Vest-Tyskland og de øvrige nordiske

land — Danmark, Finland og Sverige.

Hitler-Tysklands utstrakte bruk av dødsstraff førte til en naturlig reaksjon. Forbundsrepublikkens grunnlov av 23. mai 1949 slår i artikkel 102 kategorisk fast: «Dødsstraffen er avskaffet.» Der er ikke gjort noe unntak for krigstid.

Den østerrikske forbundsforfatning av 12. mai 1948 foreskrev i artikkel 85 at «die Todesstrafe im ordentlichen Verfahren ist abgeschafft», men forbeholdt åpenbart denne straffeart for standrettsprosedyre i krigstid. Slik forfatningen lyder etter 1. januar 1975 er imidlertid artikkel 85 helt identisk med den vest-tyske bestemmelse. Dvs., at dødsstraff er forbudt både i krig og fred.

Den svenske grunnloven, *Regeringsformen* av 1974, er like utvetydig. Kapittel 2, § 4 foreskriver: «Dødsstraff får ikke forekomme.»

I Finland ble dødsstraff avskaffet ved lov nr. 343 av 5. mai 1972. Avskaffelsen omfatter også den militære straffelov.

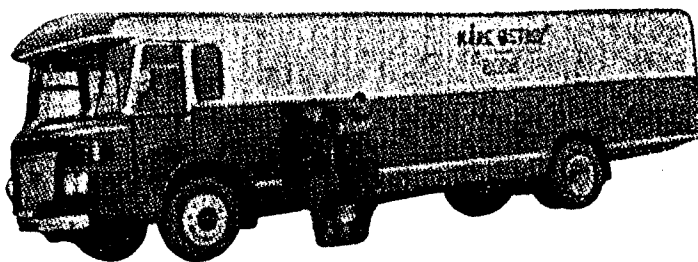
Den danske lov nr. 195 av 3. mai 1978 opphevet, med virkning fra 1. juni 1978, for det første loven av 1952 om dødsstraff for visse handlinger begått under krig eller fiendtlig besettelse, og for det annet samtlige bestemmelser om dødsstraff i den militære straffelov av 1973.

2. DØDSSTRAFFBESTEMMELSER I VÅRT KRIGSLOVVERK

2.1. Oversikt

Det er en mangfoldighet av handlinger som etter norsk rett kan føre til dødsdom i krigstid.

Bestemmelsene er langt fra oversiktlige og ryddige. Flere inneholder henvisninger til andre bestemmelser. I enkelte tilfelle viser disse til atter andre bestemmelser, som om det var

Kontakt også meg når det gjelder flytting!

Med nye moderne flyttebusser og erfarne flyttefolk kan jeg på en betryggende måte besørge Deres flytting.

KÅRE ØSTBØS TRANSPORT- OG FLYTTEBYRÅ

Tlf. 20 946 — B O D Ø — Boks 620

Rettidig levering av

Beslagvarer

Fargehandel-
varer

Redskap

Verktøi

THIS & CO AS

HAAKON VII'S GT. 1 OSLO 1 — SENTRALBORD 41 77 30

rene kinesiske esken. Dette kan kanskje være greit nok for jurister, men det gjør lovverket vanskelig tilgjengelig for menigmann, og virkningen av dødsstrafftruselen blir tilsvarende redusert, hva nå denne virkning kan antas å være.

Endel av bestemmelsene kan, som vi skal se, vanskelig forenes med vårt lands folkerettslige forpliktelser.

Et omfattende opprydningsarbeid synes derfor høyst påkrevet, uansett hvilken innstilling man har til spørsmålet om dødsstraff i og for seg.

Vårt krigslovverk hjemler dødsstraff ikke bare for egentlige krigsforbrytelser og rene forræderihandlinger, men også for forskjellige brudd på den militære underordning og disiplin, samt for enkelte volds- og vinningsforbrytelser forøvet under utnyttelse av krigssituasjonen.

Det er verdt å merke seg at ingen bestemmelser foreskriver dødsstraff som eneste mulige straff. Den er bare ett blant flere alternativ. F.eks. er straffen for krigsforræderi fengsel fra 10 år inntil på livstid eller dødsstraff (militær straffelov § 80). Strafferammen kan gå helt ned til fengsel i 3 år (§ 102) eller enda mindre (§ 107), men det kan også hende at livsvarig fengsel er eneste alternativ til dødsstraff (§§ 91 og 92).

2.2. Krigsforbrytelser

Av krigsartiklene i den militære straffelov er § 108 den sentrale når det gjelder straff for krigsforbrytelser. Denne paragrafen setter en straff av fengsel inntil fire år for den som overtrer eller medvirker til å overtre bestemmelser som er gitt til beskyttelse for personer eller eiendom i Genève-konvensjonene (Røde Kors-konvensjonene) av 12. august

1949, hvis da ikke forholdet rammes av et strengere straffebud.

Blant krigsartiklene finner vi ellers endel spredte bestemmelser, som hjemler dødsstraff for handlinger som kan anses som krigsforbrytelser i henhold til Genève-konvensjonene.

§ 102 gjelder ran forøvet under utnyttelse av krigsfrykt eller militær overlegenhet; mot en syk eller såret eller mot en krigsfange som er betrodd i ens varetekt; eller på krigsskueplassen.

§ 107 nr. 2 gjelder drap av en fiende som overgir seg eller ikke er i stand til å gjøre motstand, samt lemlestelse av døde.

§ 2 i loven om straff for utenlandske krigsforbrytere av 1946 utvider ransbegrepet og kan følgelig føre til dødsstraff eller annen straff for fiendeborger i tilfelle som ikke ville være straffbare om gjerningsmannen var norsk.

§ 3 i loven av 1946 åpner muligheten for dødsstraff for hele spektret av krigsforbrytelser; og etter § 4 kan forsøk straffes på samme måte som den fullbyrdede forbrytelse. Det er altså lagt opp til en sterk ulik behandling av utlendinger i motsetning til norske borgere.

2.3. Andre bestemmelser rettet mot fiender

Også blant krigsartiklene finner vi endel bestemmelser om dødsstraff direkte rettet mot fiendtlig personell:

Bryter en krigsfange et æresord om ikke å flykte, eller bryter han før krigens opphør de vilkår som er satt for løslatelse fra fangenskapet, kan han efter § 90 straffes med fengsel fra 10 år inntil på livstid eller med døden.

Fiendtlige parlamentærer og deres ledsagere, som misbru-

ker sin stilling til spioneri eller til anstiftelse av rømning, mytteri eller forræderske anslag, kan straffes ifølge § 92 med fengsel på livstid eller med døden. På samme måte straffes fiendtlige krigsmenn, som til oppnåelse av militær fordel misbruker de bestemmelser og tegn som er fastsatt i Genève-konvensjonene eller andre overenskomster til beskyttelse av hospitaler, syke og sårede.

2.4. Krigsforræderi

I motsetning til de nyss nevnte bestemmelsene rammer reglene om krigsforræderi først og fremst egne og allierte statsborgere, samt personer bosatt i Norge eller alliert land. Forræderi forutsetter nemlig brudd på en lojalitetsplikt.

Den militære straffelovs § 80 hjemler streng fengselsstraff eller dødsstraff for den som — i hensikt å gagne fienden eller å skade norsk eller alliert krigsmakt — søker å bringe norske eller allierte tropper, stillinger, krigsskip, jernbaner, veier osv. i fiendtlig vold, eller på annen måte truer egne eller allierte styrkers sikkerhet og operasjonsdyktighet.

§ 81 gjelder også krigsforræderi, men foreskriver bare en forhøyelse med inntil en halvdel av de normale strafferammer for de forbrytelser som paragrafen omhandler. Paragrafen hjemler ikke dødsstraff.

Det gjør derimot § 81 a, som kom til ved lov nr. 6 av 15. desember 1950. Paragrafen gjør, under visse forutsetninger, forbrytelser mot den alminnelige borgerlige straffelovs §§ 83, 98, 99 eller 86 nr. 1-3 til krigsforræderi.

Den borgerlige straffelovs § 83 gjelder det forhold at noen rettsstridig søker å bringe Norge eller noen del av riket under

kan anføres argumenter for den motsatte løsning.

Utkastet til beredskapslov (Ot.prp. nr. 78 (1950)) inneholdt ganske detaljerte regler om forholdet mellom militær og sivil myndighet på krigsskueplass, såvel som om behandlingen av straffesaker, en såkalt forræderidomstol (i realiteten en sivil standrett), sikringstiltak, kontroll med trykte skrifter m.v., tvangsavståing til det offentlige, samt om særlige fullmakter for Kongen, både når Stortinget kan samles og når det måtte være avskåret fra å utøve sin virksomhet.

Mange av de foreslåtte bestemmelser ble hardt kritisert, og som et kompromiss vedtok Stortinget en sterkt utvannet lov, hvor de særlige fullmakter for Kongen, samt i visse fall for fylkesmenn og andre lokale forvaltningsorganer, er kommet i forgrunnen.

De fullmakter loven gir Kongen er av to slag.

Lovens § 1 fastsetter at hvis Stortinget på grunn av krig er avskåret fra å utøve sin virksomhet, tilligger det Kongen å gjøre alle de vedtak som er påkrevd for å vareta rikets interesser under krigen og forbedre overgangen til fredelige forhold. Bestemmelsen svarer ord for ord til utkastets § 40.

Det fremgår av lovens § 2 (utkastets § 41) at de i § 1 nevnte «vedtak» omfatter bestemmelser av lovgivningsmessig innhold. Det sies ikke at det kan gjøres avvik fra gjeldende lov, men dette må antas å være implisitt i fullmakten, som jo må anses å være fundert i kontitusjonell nødrett. Det er her i realiteten tale om en «Elverumsfullmakt» for påkommende tilfelle.

En noe mer begrenset fullmakt finner vi i lovens § 3, første ledd, som sier at når riket er

- * Buljonger og Aspic
- * Middagssauser
- * Forrett- og hovedrettsupper
- * Grytebasiser
- * Stuinger og potetmos
- * Ris
- * Dessertsupper, sauser, puddinger og gelée
- * Te
- * Diettprodukter
- * Film og folie

**STOR-
KJØKKEN**

RIEBER & SØN A/S
TORO Næringsmiddelindustri
Tlf. (05) 21 50 00 5000 Bergen

BEGRAVELSESBYRÅET

Odd B. Jølstad a.s

Grefsenveien 70 Oslo 4

SENTRALBORD

(02) 15 10 50

Kontortid 08.30—16.00, Lørdag 08.30—13.30
Telefonvakt — Automatisk telefonsvarer

Velkommen til fjells!

Velkommen til Highland Hotel, Geilo.

Hotellet er i dag et av Norges nyeste og mest moderne hoteller med 180 senger, store salonger, barer og en flott festsal som vi har fått mye ros for. Internasjonalt orkester spiller til dans hver aften. Innendørs svømmehall, trimrom, minigolf, tennis, båter og hester.

Opplev natur, avkopling, intimt miljø og god servering hos oss.

(Skal De arrangere KONGRESS eller MØTER, be om vår spesialbrosjyre.)

HIGHLAND HOTEL

ÅPENT HELE ÅRET

Henv. telefon Geilo 401-402 eller Deres reisebureau.

Innehavere: Karen og Sverre Værnø.

fremmed herredømme eller få det innlemmet i annen stat.

§ 98 gjelder forandring av rikets statsforfatning ved ulovlige midler, og det er en skjerpene omstendighet om det brukes våpenmakt eller om man utnytter frykt for at en fremmed makt skal gripe inn.

§ 99 setter straff for den som ved vold eller trusler eller andre ulovlige midler bevirker (eller medvirker til) at Kongen, Regenten, Statsrådet, Stortinget eller noen av dets avdelinger, Høyesterett eller Riksretten hindres i den frie utøvelse av sin myndighet.

§ 86 nr. 1-3 rammer den som i krigstid eller med krigstid for øyet bærer våpen mot eller på annen måte deltar i militære operasjoner mot Norge, skaffer fienden opplysninger til bruk ved slike operasjoner, eller svekker Norges motstandsevne ved å ødelegge, skade eller sette ut av bruk anlegg eller gjenstander av betydning for rikets krigsinnsats. Men den militære straffelovs § 81 a overlater det til domstolen å avgjøre om forbrytelse mot straffelovens § 86 nr. 1-3 i det konkrete tilfelle bør bedømmes som krigsforræderi.

§ 81 a gjelder kort og godt kvalifisert lands- og høyforræderi: Paragrafen kommer til anvendelse i krigstid, samt i en angreps- eller kuppsituasjon, hvor vedkommende går en fremmed makts ærend.

For krigsforræderi etter denne paragraf kan dødsstraff idømmes under særdeles skjerpene omstendigheter.

2.5. Spioneri

Den militære straffelovs § 91 inneholder en særskilt bestemmelse, som fastsetter livsvarig fengsel eller dødsstraff for den som tjener fienden som spion. Denne bestemmelsen rammer både egne og fiendtlige borge-

re. Er vedkommende fiendtlig krigsmann eller fiendeborger, kan han kun straffes for spioneri, hvori han gripes, men ikke for tidligere handlinger av lignende art. Det er interessant å merke seg at som spion etter den militære straffelov betraktes alene den som hemmelig eller under falske påskudd samler eller søker å samle opplysninger på krigsmaktens operasjonsfelt eller på militært sted i den hensikt å meddele dem til fienden. Denne definisjon er basert på artikkel 29 i Haagkonvensjonene vedrørende landkrigens lover og sedvaner av 1899 og 1907 («Landkrigsreglementet»).

2.6. Rent militære forbrytelser

Dødsstraff kan også anvendes i forbindelse med rent militære forbrytelser, forøvet i en krigssituasjon, selv om de ikke har karakter av forræderi.

Efter den militære straffelovs § 87 kan dødsstraff anvendes overfor befal som overgir seg og sitt mannskap til fienden uten å ha uttømt alle midler til forsvar eller til å bringe seg og sine folk m.v. i sikkerhet.

Ifølge § 88 kan dødsstraff anvendes mot krigsmann som under fektning selv griper flukten og som dessuten ved ord eller tegn søker å forlede sine våpenfeller til flukt. Flukten i og for seg kvalifiserer bare til fengselsstraff; unntatt når krigsmann «løper over til fienden». Da likestilles det med krigsforræderi og kan medføre dødsstraff ifølge § 80, tredje ledd.

Anstifter og anfører av desertering og unndragelse fra militærtjeneste kan dømmes til døden etter § 90

Vold mot overordnede kan i visse tilfelle medføre dødsstraff etter § 97 nr. 1 eller 7.

§ 97 nr. 1 er en typisk «kinesisk eske»-bestemmelse. Det

vises til den militære straffelovs §§ 42 og 44, som i sin tur forhøyer straffene for de forbrytelser som er omhandlet i kapitlene 21 og 22 i den alminnelige borgerlige straffelov.

I klart språk innebærer § 97 nr. 1 at dødsstraff kan anvendes for drap eller legemsbeskadigelse av foresatt eller overordnet under særdeles skjerpene omstendigheter (straffelovens §§ 233, 231, 232), samt i det lite praktiske tilfelle at man har brakt en foresatt eller overordnet i trelldom (straffelovens § 225).

§ 97 nr. 7 er lettere å forstå. Det gjelder opprør, og dødsstraff kan brukes mot anstiftere og hovedmenn, samt mot de deltagere som direkte har utøvet vold mot foresatt eller overordnet.

2.7. Marodørvirksomhet

Den militære straffelovs § 101 rammer (sammen med den tidligere omtalte § 102) bl.a. marodører, nærmere bestemt dem som gjør seg skyldig i underslag, tyveri eller utpresning under utnyttelse av krigsfrykt eller militær overlegenhet, eller mot en i krigen fallen eller syk eller såret, eller mot en krigsfange som er betrodd i ens varetekt. Forøves en slik forbrytelse etter avtale av flere i fellesskap, kan antistiftere og anførere straffes med døden.

2.8. Beredskapsloven

Det har vært hevdet at «beredskapsloven» av 1950, slik den nå lyder, åpner adgang til å innføre regler om dødsstraff som i en gitt situasjon måtte anses nødvendig. Således antas dette — uten noen nærmere begrunnelse — i Justisdepartementets «Notat om oppheving av dødsstraffen» av 15. februar 1978, med den tilføyelse at det

i krig eller krig truer, eller når rikets selvstendighet eller sikkerhet er i fare, og det på grunn av disse forhold er fare ved opphold, kan Kongen gi bestemmelser av lovgivningsmessig innhold for å trygge rikets sikkerhet, den offentlige orden, folkehelsen og landets forsyninger, for å fremme og trygge militære tiltak og tiltak til vern om sivilbefolkning og eiendom og for å utnytte landets hjelpekilder til fremme av disse formål. Herunder kan gis bestemmelser om utskrivning av arbeidskraft til militære og sivile formål. Om nødvendig kan det i bestemmelsene gjøres avvik fra gjeldende lov.

Når vi ser bort fra innledningsordene, er det her tale om en ordrett gjengivelse av utkastets § 37, første ledd.

Fullmakten etter § 3 kan ifølge § 5 delegeres til fylkesmenn eller andre lokale forvaltningsorganer (herunder militære myndigheter), og kan i presserende tilfelle utøves av fylkesmann uten formell delegasjon.

Lovens § 19, annet ledd, sier at en straff av bøter eller fengsel inntil 3 år rammer den som overtrer bestemmelser som er utferdiget med hjemmel i §§ 3 og 5 og som inneholder trusel om straff, eller medvirker til slik overtredelse, hvis ikke forholdet rammes av et strengere straffebud. Er handlingen forøvet av uaktsomhet er straffen bøter eller fengsel inntil ett år. Bestemmelsen svarer til utkastets § 43, annet ledd. Det er bare foretatt rent redaksjonelle endringer.

Det synes ganske klart at bestemmelsene i § 19, annet ledd, setter en grense for Kongens og fylkesmannens eller det lokale forvaltningsorganets fullmakt etter §§ 3 og 5. At man kan gjøre avvik fra gjeldende lov innebærer ikke at man egenmektig

kan utvide fullmakten, slik den er fastsatt i beredskapsloven. Henvisningen til «strengere straffebud» i § 19, annet ledd, tar åpenbart bare sikte på tilfelle av såkalt ideal- eller realkonkurrens. Vi kan altså slå fast at der ikke er adgang til å treffe bestemmelser om dødsstraff i kraft av beredskapslovens §§ 3 eller 5.

Derimot gjelder lovens § 19, annet ledd, ikke for de bestemmelser av lovgivningsmessig innhold som Kongen kan gi med hjemmel i lovens § 1. Dette kan tolkes på to måter.

Enten betyr det at det ikke skal være straffbart å overtre de bestemmelser som gis i kraft av § 1. Eller så betyr det at Kongen er ubundet av strafferammen i § 19, annet ledd. Den første tolkningen er lite sannsynlig, særlig på bakgrunn av erfaringene fra siste krig.

Nå kan man si at det er merkelig at Kongen skal ha en videre fullmakt til å gi straffebestemmelser når han (dvs. Kongen i statsråd) opptre helt på egen hånd enn han har når Stortinget kan sammenkalles og snarlig kan ta standpunkt til de trufne bestemmelser. På den annen side må man ta hensyn til at den førstnevnte situasjon er mye mer uoversiktlig, og at konstitusjonelle nødrettsbeaktninger der kommer inn med full tyngde.

Ulikheten mellom fullmakten etter § 3 og den etter § 1 vil imidlertid kunne få merkverdige konsekvenser. Finner Kongen i en krigs- eller krisesituasjon at visse handlinger kan utgjøre en trusel mot rikets sikkerhet, kan Kongen forby dem og belegge dem med straff. Men så lenge det eksisterer noen mulighet til å få sammenkalt Stortinget vil man være bundet av strafferammen i § 19, 2. ledd. Forverrer situasjonen seg

og det blir klart at Stortinget ikke vil kunne samles, vil Kongen kunne treffe nytt vedtak i henhold til § 1 og belegge handlingen med dødsstraff. Den som har forgått seg i den første, kanskje mest skjebnesvangre fasen vil da bare kunne dømmes til maksimum 3 års fengsel, mens den som forgår seg i den senere fasen vil kunne dømmes til døden.

Men urimeligheter som dette til tross, må man formodentlig lese beredskapslovens § 1 slik at den gir Kongen anledning til å innføre bestemmelser av strafferettslig innhold, uten hensyn til begrensningen i § 19, annet ledd.

Vil man forhindre at fullmakten etter § 1 utnyttes til å innføre bestemmelser om dødsstraff, må dette enten sies i selve beredskapsloven, eller aller helst i Grunnloven.

3. PROSESSUELLE BESTEMMELSER

3.1. *Militær jurisdiksjon*

Saker angående forbrytelser og forseelser mot den militære straffelov behandles i krigstid etter den militære straffeprosesslov, nr. 2 av 29. mars 1900.

Dette gjelder også om den mistenkte, siktede, tiltalte eller domfelte er sivil; det eneste unntaket er forbrytelser mot den militære straffelovs § 81 a forøvet av sivile utenfor krigsskueplass.

Også saker angående borgerlige forbrytelser og forseelser behandles i krigstid etter den militære straffeprosesslov, når de reises av det offentlige mot

1. militærpersoner,
2. andre personer som i hvilken som helst egenskap følger avdeling av den væpnede makt, samt
3. krigsfanger som står under militær bevoktning.

Er en krigsfange mistenkt for krigsforbrytelser i henhold til loven av 1946, synes det å følge av den militære straffeprosesslovs § 7 nr. 3 sammenholdt med definisjonen i § 1 at saken behandles etter sistnevnte lovs regler. Dette stemmer med regelen i artikkel 102 i Genèvekonvensjon III om behandling av krigsfanger.

Saker vedrørende den militære straffelovs § 81 a, som ikke behandles ved militær rett, samt saker etter loven om utenlandske krigsforbrytere av 1946, mot personer som ikke er krigsfanger, behandles i henhold til Lov om rettergang i landssviksaker, nr. 2 av 21. februar 1947.

3.2. Militære domstoler

Høyesterett og Høyesteretts kjæremålsutvalg er sammensatt på samme måte i militære som i sivile saker.

Under særlige forhold i krigstid kan Høyesterett og Høyesteretts kjæremålsutvalg sjaltes ut, og tilbake står da de egentlige militære domstoler: lagmannsrett, krigsrett, militær forhørsrett, og standrett.

Saker hvor påtalemyndigheten vil nedlegge påstand om dødsstraff, skal som regel bringes inn for lagmannsrett i første instans. Lagmannsretten består da av tre juridiske dommere (deriblant helst en krigsdommer) og fire militære domsmenn. Til straffellelse kreves minst fem stemmer. Det samme gjelder vedtak om bruk av dødsstraff (militær straffeprosesslov § 101, annet ledd).

Slike saker kan imidlertid — ifølge § 19 (2) — bringes inn for krigsrett, såfremt man øyensynlig må frykte farlige følger for rikets, militæravdelings el-

ler militære foretagenders sikkerhet eller fare for krigslydigheten hvis saken ikke pådømmes uten opphold. I slike tilfelle skal krigsretten settes med en juridisk utdannet krigsdommer og fire militære domsmenn (§ 20, annet ledd). Til dødsdom kreves at fire dommere — blant dem krigsdommeren — stemmer for fellede avgjørelse og for anvendelse av dødsstraff.

Som regel kan den som er dømt til døden i krigsrett begjære fornyet behandling (av skyldspørsmålet såvel som av de andre spørsmål som avhenger av det) ved lagmannsrett, eller han kan anke over saksbehandlingen, lovanvendelsen eller straffutmålingen til Høyesterett. Den som er dømt ved lagmannsrett har den samme ankeadgang til Høyesterett.

Men er anke til Høyesterett sjaltet ut etter § 18, blir lagmannsretten ankeinstans for krigsrettens dommer, og lagmannsrettens egne dommer blir endelige. I rene ankesaker settes lagmannsretten med tre juridiske dommere uten domsmenn.

En dom kan som regel ikke fullbyrdes, så lenge domfelte har adgang til å anke dommen. Men ifølge den militære straffeprosesslovs § 208 kan den dømmende rett enstemmig bestemme at en dødsdom skal kunne fullbyrdes. Forutsetningen er at det gjelder en forbrytelse som er forøvet i krigstid under slike omstendigheter at man øyensynlig må frykte farlige følger for rikets, militær avdelings eller militære foretagenders sikkerhet eller fare for krigslydigheten hvis den skyldige ikke uten opphold blir straffet.

3.3. Standrett

En krigsrettssak forutsettes å kunne gjennomføres nokså

raskt, men det vil i alle fall måtte gå flere dager fra forkynnelsen av tiltalebeslutningen til dommen kan avsies.

Lovgiverne har derfor ansett det påkrevd med en enda mer ekspeditiv prosedyre. I den militære straffeprosesslovs kapittel 33 finner vi derfor regler om standrettsbehandling.

For at noen skal kunne stilles for standrett kreves at vedkommende er grepet på fesk gjerning under forøvelse av en handling som kan medføre dødsstraff. Der er dessuten det vilkår som vi kjenner fra §§ 19 og 208, nemlig at omstendighetene er sådanne, at man øyensynlig må frykte farlige følger for rikets, militær avdelings eller militære foretagenders sikkerhet eller fare for krigslydigheten, hvis den skyldige ikke uten opphold straffes (§ 233).

Tiltalebeslutningen utferdiges snarest mulig, og skal bl.a. inneholde ordre om tid og sted for standrettens sammentreden. Tiltalebeslutningen kan være muntlig, når den gis av jurisdiksjonssjefen selv, i tiltaltes nærvær og for sluttet tropp (§ 236). Tiltalte har rett til som forsvarer å velge en befalingsmann eller menig eller en annen til vervet skikket person som i øyeblikket står til rådighet. Har han ikke valgt noen når retten trer sammen, beskikker rettens formann en forsvarer. Tiltalte har rett til en kort overlegning med forsvareren, før forhandlingen begynner (§ 237).

Standretten består av en krigsdommer som formann og ti militærpersoner som domsmenn (§ 29).

Forhandlingen for standrett er alltid offentlig og foregår, så vidt mulig, for samlet tropp. Dog kan dommerne før avstemningen tre til side for rådslagning (§ 238).

Saksbehandlingen skal påskyndes mest mulig. Bevisførselen innskrenkes til sakens hovedgjenstand (§ 239). Sakens behandling må ikke vare mer enn 24 timer fra standrettens sammentreden. Hvis det ikke er mulig å pådømme saken innen den tid, skal forklaring om grunnen protokolleres, hvorefter saken heves (§ 240).

Standrettens dom kan, om saken ikke avvises, bare gå ut på dødsstraff eller «frifinnelse for standrettslig tiltale». Til dødsdom kreves enstemmighet (§ 241).

Mot standrettens dommer, kjennelser eller andre avgjørelser kan man ikke bruke noe rettsmiddel, så som anke, kjæremål, eller begjæring om fornyet behandling (§ 242).

Når dødsdom er avsagt, skal den som regel straks fullbyrdes. Men jurisdiksjonssjefen kan dog utsette eller unnlate fullbyrdelsen, dersom han finner vesentlige betenkeligheter ved denne. Er fullbyrdelse ikke skjedd innen 24 timer fra domsavsigelsen, bortfaller dommen (§ 244).

Hvis behandlingen ikke fører til dødsdom, eller dødsdom ikke blir fullbyrdet, kan vedkommende ikke igjen stilles for standrett, men tiltale kan reises etter de vanlige regler (§ 245).

Det er verdt å merke seg at ifølge § 252 kan bestemmelsene i § 208 og standrett ikke anvendes overfor personer som er beskyttet ved Genève-konvensjonene (derunder krigsfanger). Dette henger sammen med konvensjonenes 6-måneders-frist for fullbyrdelse av dødsdommer. Også for øvrig gjelder den militære straffeprosesslov med de begrensninger og avvikelser som følger av anerkjent folkerett og av interna-

sjonale overenskomster som Norge er part i.

3.4. *Sivile landssviksaker*

Saker som fremmes etter loven om rettergang i landssviksaker av 1947, og hvor det vil bli lagt ned påstand om dødsstraff, skal behandles ved lagmannsrett (§ 32, første ledd).

Lagmannsretten settes med tre juridiske dommere og fire domsmenn (§ 30, første ledd). Til straff-fellelse og til vedtak om å anvende dødsstraff kreves minst fem stemmer (§ 36, tredje ledd).

Lagmannsrettens dom kan påankes til Høyesterett (§ 43).

Utkastet til beredskapslov (Ot. prp. nr. 78 (1950)) inneholdt bestemmelser om en såkalt forræderidomstol, som i realiteten ville være en sivil standrett. Bestemmelsene var i det store og hele parallelle til dem som gjelder for militær standrett.

Forræderidomstolen skulle kunne avsi dødsdom i saker som ellers blir behandlet etter loven om rettergang i landssviksaker.

Stortinget vedtok ikke denne del av lovutkastet, men det kan ikke utelukkes at Kongen i en krigs- eller krisesituasjon vil kunne opprette en tilsvarende domstol i kraft av de fullmakter som beredskapsloven gir ham.

3.5. *Fullbyrdelse av dødsdom*

Hovedregelen ifølge den militære straffeprosesslovs § 226, tredje ledd, er at en dødsdom ikke kan fullbyrdes før den har vært forelagt Kongen. Men dette gjelder ikke i standrettsaker og i saker hvor retten har truffet bestemmelse som nevnt i § 208 (jfr. avsnitt 3.2. ovenfor).

Man må gå ut fra at samme hovedregel gjelder dødsdommer avsagt i henhold til loven

om rettergang i landssviksaker. Selv om dette ikke er klart uttalt i loven, synes det å følge av Grunnlovens § 20, hvorefter Kongen har benådningsrett. For dom avsagt av forræderidomstol var det klart uttalt i ut-

MOSA

— bærbart bensindrevet
SVEISEAGGREGAT

25 kg

gir 170 AMP

Kan også utstyres med tilleggsutrustning som leverer likespenning på 2000 W til belysning eller mindre strøm til andre maskiner.

ENEIMPORTØR

Elektrode & Sveiseutstyr

Kjelsåsv. 174, Boks 17, Oslo 8

Tlf.: (02) 23 63 40

Forhandler:

VENOCAS A/S

Postboks 2629 - 5000 Bergen

Tlf.: (05) 21 45 82

kastet at den som regel straks skulle fullbyrdes.

Både ifølge den militære straffeprosesslovs § 228 og loven om rettergang i landssviksaker § 50 fullbyrdes dødsstraff ved skytning fra en sluttet tropp av minst ti — henholdsvis krigsmenn og politimenn.

Tidligere bestemte den militære straffelovs § 14 at etter krigens opphør skulle ingen dødsdom avsies eller fullbyrdes; i stedet skulle vedkommende få livsvarig fengsel.

Denne bestemmelsen ble fjernet i forbindelse med rettsoppgjøret etter den annen verdenskrig.

4. FOLKERETTSLIGE REGLER

4.1. Oversikt

Der finnes en del viktige folkerettslige regler, som vårt land er bundet av, og som har betydning for spørsmålet om dødsstraff i krigstid.

Reglene finnes dels i Genève-konvensjonene (Røde Kors-konvensjonene) til beskyttelse av syke og sårede til lands og til sjøs, krigsfanger og sivilpersoner av 12. august 1949, med to tilleggsprotokoller av 10. juni 1977, og dels i Avtalen om NATO-styrkenes status av 19. juni 1951.

Konvensjonene av 1949 innebærer en vesentlig videreutvikling av de tidligere Røde Kors-konvensjoner, som de har erstattet. De konvensjonene som har særlig betydning for vårt formål er konvensjon III, vedrørende behandling av krigsfanger («krigsfangekonvensjonen»), og konvensjon IV, vedrørende beskyttelse av sivilpersoner i krigstid («sivilkonvensjonen»).

4.2. Okkupasjonsmakten og lovgivningen

Konvensjon IV (sivilkonvensjonen) inneholder visse artik-

ler om beskyttelsestiltak for sivilbefolkningen på krigførende maktens egne territorier (artiklene 13-26). Men i det store og hele tar konvensjonen kun sikte på å beskytte personer som av en eller annen grunn er underkastet en krigførende stat eller en okkupasjonsmakt, hvis statsborgerskap de ikke besitter. Konvensjonen beskytter borgere av en konvensjonsstat som befinner seg på en annen, krigførende stats territorium, og dessuten befolkningen på et okkupert område, forutsatt at begge de involverte stater er bundet av konvensjonen. Det spiller ingen rolle om okkupasjonen er møtt med væpnet motstand eller ei.

Konvensjonens artikkel 64 foreskriver at et lands straffelovgivning fortsetter å gjelde, også etter at landet helt eller delvis er blitt okkupert av en fiendtlig makt. Inneholder det okkuperte lands lovgivning bestemmelser om dødsstraff, kan man under okkupasjonen avsi dødsdommer på grunnlag av denne lovgivning.

Okkupasjonsmakten kan oppheve straffebestemmelser som truer dens egen sikkerhet eller hindrer gjennomføringen av konvensjonen. Viktigere i vår sammenheng er det at okkupasjonsmakten kan innføre nye straffebestemmelser, når dette er påkrevd for at okkupasjonsmakten skal kunne

- oppfylle sine forpliktelser etter konvensjonen,
- opprettholde et ordnet styre på det okkuperte område, eller
- trygge sikkerheten til
- — okkupasjonsmakten selv,
- — okkupasjonsstyrkenes og administrasjonens medlemmer og eiendom, samt
- — innretninger og sambandslinjer som okkupa-

sjonsstyrkene eller forvaltningen bruker.

En del av de straffebestemmelser som finnes på et område før det blir okkupert, tar sikte på å verne den egne staten og dens allierte, og rammer ikke den som foretar tilsvarende handlinger rettet mot en inntrengende fiende. Typisk i denne forbindelse er lovgivningen om krigsforræderi. Andre straffebestemmelser tar sikte på å beskytte liv og eiendom, uten hensyn til hvilken person og hvis eiendom.

Det er naturlig at en okkupasjonsmakt vil sette straffebestemmelser av førstnevnte slag ut av kraft og i stedet innføre bestemmelser som tar sikte på å verne om okkupasjonsmaktens interesser. Men det er på flere steder i konvensjonen kommet klart til uttrykk at okkupasjonsmakten må ta hensyn til at befolkningen på det okkuperte område ikke er okkupasjonsmaktens statsborgere og følgelig ikke har noen lojalitetsplikt overfor okkupasjonsmakten.

Det er følgelig ikke mulig for befolkningen å gjøre seg skyldig i «krigsforræderi» («*Kriegsverrat*») overfor okkupasjonsmakten, for forræderi innebærer brudd på en lojalitetsplikt. Det er bare konkrete handlinger rettet mot okkupasjonsmakten som kan medføre straff på det okkuperte området.

La meg innskyte at om okkupasjonsmakten opphever en straffebestemmelse som fantes på et område før det ble okkupert, f.eks. vedrørende forræderi mot landets egne statsmakter, så betyr opphevelsen bare at bestemmelsen ikke håndheves av myndigheter og domstoler på det okkuperte området så lenge okkupasjonen varer. Konvensjonen forbyr ik-

ke landets egne myndigheter å bringe bestemmelsene til anvendelse så snart området er frigjort, og da også med virkning for handlinger foretatt under okkupasjonen.

Men la oss vende tilbake til de straffebestemmelser som okkupasjonsmakten innfører med hjemmel i artikkel 64.

Saker vedrørende brudd på

disse bestemmelser kan, ifølge artikkel 66, pådømmes av okkupasjonsmaktens upolitiske, militære domstoler som er etablert på det okkuperte området.

4.3. Betinget forbud mot nye dødsstraffbestemmelser

Artikkel 68, annet ledd, inneholder bl.a. den meget viktige regel, at de nye straffebestem-

melser som okkupasjonsmakten innfører, bare kan fastsette dødsstraff for tre slags forbrytelser, nemlig
— spionasje,
— alvorlige sabotasjehandling mot okkupasjonsmaktens militære innretninger, og
— forsettlig forbrytelser som volder en eller flere personers død.

Hæren på vestlandet gjennom 350 år

I anledning Hærjubiléet 1978 har offiseren og skolemannen Sven-Erik Grieg Smith forfattet en omfattende bok med tittelen «For Konge og Fedreland» og undertittel «Hæren på Vestlandet gjennom 350 år».

Det er Hovedkomitéen, Hærens 350-års jubileum i Bergensområdet som står som utgiver. Boken utkommer i høst, og her kan man for første gang lese en samlet beretning om Vestlandets egne soldater gjennom tidene. Dette gjelder deres daglige liv, øvelser på kirkebakken og i garnison og utkommandering og krigsdeltagelse.

Boken vil bli rikt illustrert og sammen med teksten skulle dette borge for et levende bilde av Vestlandsavdelingene. Selvfølgelig vil også ekssererplassene på Vestlandet som på Voss, Ulven, Nordfjordeid osv. bli omtalt.

«For Konge og Fedreland» blir ikke utlagt i bokhandlene på vanlig måte, men må forhåndsbestilles.

Bestillingskupong

Jeg/vi bestiller med dette _____ ekspl. av

Sven-Erik Grieg Smith:
«For Konge og Fedreland»
Hæren på Vestlandet
gjennom 350 år.

til en pris av **kr. 90,—** pr. ekspl.
i følge avkrysset bestillingsform:

- ☐ Jeg ønsker boken tilsendt mot oppkrav.
- ☐ Jeg vedlegger beløpet i krysset sjekk.
- ☐ Postgiro: 353 47 08.
- ☐ Bankgiro: 3625.54.15500/eller 7401.20.24243.

Navn: _____

Adr.: _____

Postnr./-sted: _____

PORTO

HOVEDKOMITÉEN
Hærens 350-års jubileum
i Bergensområdet
Postboks 4057
5015 DREGGEN

I tillegg kommer porto **kr. 5,—**.
Ved oppkrav er portoen **kr. 8,60**.

Det er en uttrykkelig forutsetning for okkupasjonsmaktens fastsettelse av dødsstraff, at tilsvarende forbrytelser kunne straffes med døden i henhold til den lovgivning som fantes på vedkommende territorium før okkupasjonens begynnelse.

Ved en flyktig gjennomlesning av denne konvensjonsbestemmelsen kan man få inntrykk av at denne forutsetningen bare gjelder de forsettlige forbrytelser som volder en eller flere personers død. Men den offisielle kommentaren til fjerde Genève-konvensjon er helt klar på dette punkt: Bruken av dødsstraff, som bare kan idømmes for tre slags forbrytelser — spionasje, alvorlig sabotasje og forsettlig drap — er gjensstand for et forbehold, nemlig at dødsstraff var hjemlet for tilsvarende tilfelle under den lov som gjaldt før okkupasjonen begynte, inklusive krigsartiklene i det okkuperte lands militære straffelov (Jean S. Pictet (ed.), *Commentary: IV Geneva Convention* (Genève 1958), pp. 345, 346).

Det er altså på det rene at hvis en stat ikke har bestemmelser om dødsstraff for spionasje, sabotasje og forsettlig drap utført i krigstid, så kan en fremmed makt ikke lovlig innføre dødsstraff på denne statens område i tilfelle av okkupasjon.

Storbritannia, USA og enkelte andre land har reservert seg mot denne bestemmelsen i sivilkonvensjonen. Men Sovjet-Unionen og de øvrige Warszawa-paktlandene har ikke reservert seg, og er derfor bundet av bestemmelsene i tilfelle av okkupasjon av områder tilhørende en stat som likeledes ikke har reservert seg. En annen sak er det at Øst-statene har forbeholdt seg å underkaste krigsforbrytere straff i sam-

svar med disse staters interne lovgivning.

4.4. *Straff og disiplinære forføyninger mot krigsfanger*

Krigsfangekonvensjonen (Genève-konvensjon III) forutsetter at en stat kan sette straff for visse handlinger begått av krigsfanger, selv om handlingene er straffrie, om det er medlemmer av statens egne styrker som har begått dem. Men artikkel 82, annet ledd, sier klart og tydelig at det i slike tilfelle kun kan bli tale om disiplinærstraff.

Forsøker en krigsfange å flykte, men uten å lykkes, kan han straffes disiplinært (artikkel 92). Men greier han å gjennomføre flukten ved å komme tilbake til egne eller allierte styrker eller å komme seg ut av det området som er kontrollert av den makt som har tatt ham til fange, og han så igjen skulle bli tatt til fange, har nevnte makt ikke lov til å straffe ham for den gjennomførte flukt (artikkel 91).

For handlinger som en krigsfange har gjort seg skyldig i, utelukkende for å kunne gjennomføre flukten, kan han kun ilegges disiplinærstraff. Det eneste unntaket er voldelige krenkelser av liv og legeme. Likeledes skal krigsfanger som hjelper andre fanger til å flykte bare kunne straffes disiplinært (artikkel 93).

Disiplinærstraff kan bestå i bøter (opp til halvparten av månedslønnen), inndragning av visse fordeler, leirarbeid eller innesperring (artikkel 89). Men straffen kan ikke i noe fall strekke seg ut over 30 dager (artikkel 90).

Brudd på gitt æresord bedømmes annerledes enn blott og bar flukt.

Artikkel 21 er i samsvar med Haag-konvensjonene om land-

krigens lover og sedvaner av 1899 og 1907, når det uttales at krigsfanger kan settes helt eller delvis fri mot æresord, forutsatt at deres hjemland tillater det. De således løslatte skal omhyggelig overholde vilkårene for løslatelsen, og deres hjemland skal hverken kreve eller akseptere noen tjeneste fra dem som ikke er i samsvar med det avgitte løfte.

Men krigsfangekonvensjonen gjentar ikke Haag-konvensjonenes forskrift om at den som bryter sitt æresord og igjen blir tatt til fange skal ha tapt retten til å bli behandlet som krigsfange og kan bli straffet.

Straffen var tradisjonelt drakonisk. De amerikanske instruksjoner for ledelsen av arméer i felten, de såkalte «Lieber Instructions» av 1863, foreskrev dødsstraff for brudd på æresord. Vår egen militære straffelov gjenspeiler den tids strenge oppfatning.

Brudd på æresord er i dag et brudd på Genève-konvensjonen og kan straffes som sådant. Men er ikke tilsvarende brudd på konvensjonene gjort straffbare for medlemmer av en stats egne styrker, må bestemmelsen i artikkel 82, annet ledd, slå igjennom, slik at bare disiplinærstraff kan anvendes overfor en krigsfange som har forbrutt seg mot artikkel 21.

4.5. *Straffegrenser*

Krigsfangekonvensjonen foreskriver i artikkel 102 at krigsfanger lovlig bare kan dømmes av de samme domstoler som er kompetente til å dømme medlemmer av vedkommende stats egne væpnede styrker.

Og ifølge artikkel 87, første ledd, kan man ikke anvende annen (eller strengere) straff enn den som er foreskrevet for medlemmer av de egne væpne-

de styrker som har begått de samme handlinger. Domstolen skal — ifølge artikkel 87, annet ledd, bl.a. ta hensyn til at krigsfanger ikke skylder den staten, som har tatt dem til fange, noen lojalitet; og domstolen skal kunne se bort fra eventuell minimumsstraff som måtte være foreskrevet for vedkommende handling.

Disse bestemmelser er av den største betydning, fordi det følger av konvensjonens artikkel 4 samt artiklene 43 og følgende i Tilleggsprotokollen vedrørende ofre for internasjonale væpnede konflikter (Protokoll I) av 1977 at de aller fleste fiendeborgere som vil falle i ens egne hender under en eventuell ny krig vil ha krav på å bli behandlet som krigsfanger.

Dette gjelder også personer som tiltales og dømmes for «grove brudd» på Genève-konvensjonene eller andre krigsforbrytelser; noe som klart fremgår av artikkel 85. Det er derfor viktig at bestemmelser om straff for krigsforbrytelser er ikke-diskriminerende i den forstand at det foreskrives de samme strafferammer for egne borgere som for fiendeborgere.

4.6. Dødsstraff mot krigsfanger

Krigsfangekonvensjonens artikkel 100 bestemmer at krigsfanger snarest mulig skal bli informert om hvilke forbrytelser som kan straffes med døden ifølge loven i den stat som har tatt dem til fange.

Dødsstraff kan ikke senere bli innført for andre forbrytelser, med mindre den staten krigsfangene tilhører (deres hjemland) gir sitt samtykke. Det er ikke helt klart om forbudet mot å innføre nye dødsstraffbestemmelser (med virkning for krigsfanger) bare gjelder med hensyn til personer

som på det aktuelle tidspunkt allerede er krigsfanger, eller om forbudet må anses å gjelde også med hensyn til personer som først på et senere tidspunkt blir krigsfanger, med andre ord, om den informasjon som blir gitt de første krigsfanger får generell gyldighet for hele krigens varighet. Det synes som om artikkelens hensikt vil bli oppnådd om vi legger den første tolkningen til grunn.

Artikkel 101 inneholder den meget viktige bestemmelse, at hvis en krigsfange er dømt til døden, kan straffen ikke fullbyrdes før minst seks måneder er gått etter at beskyttermakten har fått melding om dommen. I motsetning til sivilkonvensjonens artikkel 75, som inneholder en tilsvarende bestemmelse, tillater artikkel 101 intet unntak fra seks-måneders-regelen.

4.7. Alliert jurisdiksjon på norsk jord

Avtalen om NATO-styrkenes status gir — i artikkel VII, første ledd — den såkalte senderstaten rett til å utøve strafferettslig og disiplinær jurisdiksjon på mottagerstatens territorium over alle personer som er underkastet senderstatens militærlovgivning. Senderstaten kan også straffe handlinger som ikke er straffbare etter mottagerstatens lov. Men denne retten går, ifølge artikkel VII, fjerde ledd, ikke så langt som til at senderstaten kan utøve domsmyndighet over personer som er borgere av mottagerstaten eller er fast bosatt på dens territorium, med mindre vedkommende personer er medlemmer av senderstatens væpnede styrker.

Artikkel VII (7) (a) bestemmer at senderstatens myndigheter ikke får fullbyrde en dødsdom på mottagerstatens

territorium, hvis ikke mottagerstatens lovgivning hjemler dødsstraff i tilsvarende tilfelle.

Men denne bestemmelsen hindrer ikke at den dømte føres ut av mottagerstatens territorium og henrettes utenfor dette.

Når det gjelder personer som ikke er medlemmer av en alliert styrke eller dens sivile komponent er det — ifølge styrke-avtalens artikkel VII (3) (b) — mottagerstaten som har førsteretten til å utøve domsmyndighet, bl.a. med hensyn til forbrytelser av den art som er nevnt i sivilkonvensjonens artikkel 68, annet ledd (spionasje, alvorlig sabotasje, forsettlig drap), og har mottagerstaten ikke dødsstraff for slike forbrytelser, spiller det ingen rolle for anvendelsen av artikkel 68, annet ledd — slik dette er formulert (jfr. uttrykket «det okkuperte territoriums lov») — om en eller flere senderstater i sin militærlovgivning har hjemmel for dødsstraff for de samme forbrytelser. Denne lovgivning vil nemlig ikke komme til anvendelse overfor andre enn senderstatens eget personell.

5. JAMFØRING AV NORSK RETT OG FOLKERETT

5.1. Likebehandlingskravet

Om vi sammenholder de norske dødsstraffbestemmelsene med de folkerettsregler som vårt land er bundet av, ser vi at flere av bestemmelsene neppe holder mål etter dagens folkerett.

Loven om straff for utenlandske krigsforbrytere av 1946 synes vanskelig å forene med bestemmelsene i krigsfangekonvensjonens artikler 82, annet ledd, og 87, første ledd (jfr. avsnittene 4.4 og 4.5 ovenfor), og vil derfor neppe være anvendelig under en ny krig.

De nevnte konvensjonsbestemmelser rammer antagelig

også noen av krigsartiklene i den militære straffelov, som kan medføre dødsstraff, så som § 90 om brudd på æresord og § 92 om fiendtlige parlamentærer som misbruker sin stilling til spioneri osv., samt bestemmelsen i samme paragraf om fiendtlige krigsmenn som misbruker Røde Kors-tegnet og lignende.

Anvendelse av straffebestemmelser i strid med Genève-konvensjonene vil bl.a. kunne medføre at militære sjefer, krigsadvokater, krigsdommere og andre som medvirker vil kunne bli stempet og eventuelt dømt som krigsforbrytere. Dette vil spesielt kunne komme på tale når det er tale om idømmelse og fullbyrdelse av dødsstraff i tilfelle hvor dette må anses forbudt ifølge en av konvensjonene.

5.2. Krigsartiklenes anvendelse

Den militære straffelov fore skriver i § 9, at etter denne lov straffes, foruten norske militære, bl.a. også krigsfanger som står under militær bevoktning, for så vidt intet annet er uttrykkelig bestemt eller fremgår av sammenhengen.

Eftersom krigsfanger normalt ikke vil ha noen lojalitetsplikt overfor vårt land, vil de ikke kunne straffes etter de paragrafer som omhandler krigsforræderi (den militære straffelovs §§ 80, 81 og 81 a).

For denne kategori av personer gjenstår derved dødsstrafftruselen når det gjelder spioneri (§ 91, jfr. § 92), marødviksomhet (§ 101), ran (§ 102) og drap av fiende som er satt ut av kamp (§ 107).

Medlemmer av norske og allierte styrker kan straffes etter de samme bestemmelser, og dessuten selvfølgelig etter forræderibestemmelsene.

§ 80 hjemler dødsstraff bl.a.

for sabotasjehandling, og en okkupasjonsmakt vil derfor kunne innføre dødsstraff for spioneri (jfr. § 91) og sabotasjehandling rettett mot okkupasjonsmakten, uten hinder av sivilkonvensjonens artikkel 68, annet ledd. § 97 hjemler dødsstraff for kvalifisert drap av foresatt eller overordnet, men dette er et så spesielt tilfelle at det vanskelig kan sees å gi en okkupasjonsmakt adgang til å innføre dødsstraff for andre forsettlige handlinger som medfører en eller flere persons død.

Derimot vil en okkupasjonsmakt kunne anvende direkte §§ 101, 102 og 107 i de situasjoner der de passer.

5.3. Beredskapsloven og dødsstraff-forbudet i sivilkonvensjonen

Hvis vi opphever dødsstraffbestemmelsene i krigsartiklene, gjenstår den mulighet at Kongen kan innføre bestemmelser om dødsstraff under henvisning til beredskapslovens § 1. Men dette kan ikke være tilstrekkelig grunnlag for at en fremmed makt lovlig vil kunne innføre dødsstraff på norsk område som måtte bli okkupert. Artikkel 68 i sivilkonvensjonen taler om bestemmelser om dødsstraff ifølge den lovgivning som gjaldt på det okkuperte område før okkupasjonen. At Kongen har fullmakt til i en viss situasjon å gi slike bestemmelser, er ikke det samme som at slike bestemmelser finnes.

Fullmakten i beredskapslovens § 1 innebærer bare en ekstraordinær lovgivningskompetanse, og i forhold til artikkel 68 er ikke denne kompetanse mer merkverdig enn det forhold at Stortinget har det i sin makt å gi lover som foreskriver dødsstraff. Så lenge lovgiveren —

det være seg Stortinget eller, under ekstraordinære forhold, Kongen — ikke bruker den makt man har til å gi slike lover eller bestemmelser, så gjelder ingen slike bestemmelser på norsk område.

Det er av betydning at man er klar over den begrensning av under krig å innføre dødsstraffbestemmelser (med virkning for krigsfanger) som følger av krigsfangekonvensjonens artikkel 100 (jfr. avsnitt 4.6 ovenfor).

5.4. Straff for brudd på Genève-konvensjonene

Genève-konvensjonene — og ikke minst den nye Protokoll I — pålegger konvensjonsstatene å straffe dem som gjør seg skyldige i grove og andre brudd på disse instrumentene.

Det kreves selvsagt ikke at det skal være dødsstraff for de grove brudd på konvensjonene eller protokollen — det ville stride mot disse humanitære instrumenters ånd. Men det kan vel hevdes at den militære straffelovs § 108, slik den er formulert, ikke fullt ut tilfredsstiller de krav som i dag stilles til en straffebestemmelse på dette område. Det er i den forbindelse verdt å merke seg at protokollens artikkel 85, femte ledd, presiserer at de grove brudd på konvensjonene og protokollen er å anse som krigsforbrytelser.

Den svenske Brottsbalken av 21. desember 1962, kapittel 22, § 10, synes å være mer adekvat enn vår § 108. Brudd på Genève-konvensjonene m.v. straffes med fengsel inntil fire år, men grove brudd straffes med fengsel mellom to og ti år eller på livstid.

Vår militære straffelov er blitt til i en svunnen tid og er åpenbart moden for en gjennomgripende revisjon.

6. ULIKE SYN PÅ DØDSSTRAFF I KRIGSTID

6.1. Argumenter mot dødsstraff

I Justisdepartementets «Notat om oppheving av dødsstraffen» sies det rett ut at Regjeringen har gått inn for å foreslå en fullstendig oppheving av dødsstraffen: «Begrunnelsen er at dødsstraff ansees som en inhuman straffereaksjon.»

I notatet gis det en kort oversikt over endel argumenter for og imot dødsstraff.

Mot dødsstraff peker — etter departementets mening — at det rent generelt er usikkert om dødsstraff virker mer avskrekkende enn livsvarig frihetsstraff. Og i den utstrekning dødsstraff anvendes mot noen som selv har tatt liv, svekker staten den respekt for livet straffetruelsen skal innskjerpe. Under enhver omstendighet strider dødsstraff mot prinsippet om livets ukrenkelighet. Er man først prinsipielt imot dødsstraff, får man gå til total avskaffelse av den, også med virkning for urolige tider.

Videre anfører departementet det argument mot dødsstraff at den er uopprettelig, samt at man bør støtte opp om det internasjonale arbeid for avskaffelse av dødsstraff. Man bør derfor oppheve den *totalt*, slik som enkelte andre land (Danmark, Finland, Sverige, Vest-Tyskland, Østerrike) har gjort.

Det anføres også endel kontraargumenter, og det konkluderes med at spørsmålet om dødsstraffens berettigelse til syvende og sist blir et holdningsspørsmål.

Blant de remissvar («høringssvar») som støtter tanken om fullstendig avskaffelse av dødsstraffen merker man seg først og fremst svaret fra Amnesty International's norske

avdeling. Her slås det fast at Amnesty International har erklært sitt totale og ubetingede nei til dødsstraff. Det vises til Stockholmsdeklarasjonen om avskaffelse av dødsstraff, vedtatt på Amnesty International's internasjonale kongress den 11. desember 1977. I denne kommer det klart til uttrykk at dødsstraffen er diktatorenes middel til undertrykkelse av all opposisjon, og at avskaffelse av dødsstraff er tvingende nødvendig for å få gjennomført internasjonalt vedtatte rettsnormer.

Tønsberg biskop, Dagfinn Hauge, som var sjelesørger for mange nordmenn som under krigen ble henrettet av tyskerne, forteller at han fikk i oppdrag av fem nordmenn som i slutten av 1941 var dømt til døden av en tysk Kriegsgesicht, om å gå til høyeste myndighet etter krigen og be om at dødsstraff ikke måtte anvendes i rettsoppgjøret. Begrunnelsen var enkel og realistisk: Dødsstraffen rammer hardest de uskyldige, nemlig de pårørende. Andre dødsdømte ytret seg i samme retning. Biskopen mener at det ville være godt om vi med den foreslåtte lovrevisjon talte menneskeverdets sak, og hans konklusjon blir derfor en sterk anbefaling av å oppheve alle bestemmelser om å kunne anvende dødsstraff.

Krigsadvokaten for Sørlandet peker, foruten på humanitære grunner, på at det i denne tid hvor der åpenbart er så meget vold og terrorisme, er grunn til å anta at dødsstraff ikke vil ha noen preventiv virkning.

Formannen i Krigsinvalidforbundet, advokat Axel Middelthon, har i en engasjert artikkel, «Mine tanker om dødsstraffen», i *Norges Handels- og Sjøfartstidende* den 10. januar 1978, tatt sterkt til orde for total

opphevelse av dødsstraffen. Han peker bl.a. på at når det dreier seg om en politisk aksjon vil en dødsstraff bare gjøre tilhengerne av den dødsdømte hardere. Middelthon vil at vi skal ta den sjansen som en total oppheving av dødsstraffen betyr, ikke av hensyn til den som ellers skulle vært dødsdømt, men av hensyn til oss selv. Vi må kunne håpe at den handling å oppheve dødsstraffen helt, kan medvirke til mer menneskelighet generelt.

Høyesterettsadvokat Alf Nordhus var aktor under rettsoppgjøret og var i den forbindelse nødt til å nedlegge påstand om dødsstraff og overvære eksekusjon. For ham har spørsmålet ingen særlig sammenheng med militært forsvar og vern av land og samfunn under en krig. Spørsmålet om dødsstraff gjelder derimot staten kontra den enkelte — ikke sjelden egne borgere. Dødsstraff vil kunne ramme den blott og bart feige uansett bakgrunnen for feigheten. Den kan ramme personer sinnsmessig i psykens grenseland og endog den egentlig bare politisk nærsynte og miljøforledede. Dertil kommer at den kan ramme tilfeldig og i sin virkning er så uopprettelig. Nettopp i en krisesituasjon, når følelser vil være sterkt opprørte og motforestillinger vil være redusert, når det kollektive engasjement er på topp — kanskje oppagitt — er hjemmel for dødsstraff mest farlig sett fra et rettssikkerhetssynspunkt. Nordhus konkluderer med at for ham er det prinsipielt et etisk spørsmål.

Utenriksdepartementet anfører at Regjeringens forslag passer naturlig inn i den menneskerettspolitikk Norge fører, og erklærer seg på denne bakgrunn enig i forslaget om å opp-

heve dødsstraffbestemmelsene i vår krigslovgivning.

6.2. Argumenter for å beholde dødsstraff i krigstid

Professor Johs. Andenæs anfører i *Alminnelig strafferett* (Oslo 1956, pp. 332 ff.) bl.a.:

«En kan ikke avvise muligheten av at det kan ha sin betydning nettopp i et land som ellers har avskaffet dødsstraffen, at det ved bruken av denne straff blir slått fast at det er én forbrytelse som veier tyngre enn alle forbrytelser mot enkeltperson, forræderiet mot land og folk. Dertil kommer noe annet. Under ustabile maktforhold, hvor forræderen eller opprøreren håper å unngå straff ved at den sak han støtter, vinner seier, kan forholdet stille seg slik at dødsstraffen er det eneste som virker skremmende. En tydelig demonstrasjon av dette fikk vi under siste del av okkupasjonstiden, da alle som deltok i «illegalt» arbeid, regnet med at det bare var spørsmål om uker eller måneder når Tyskland skulle bryte sammen. Truselen om selv den lengste frihetsstraff virker under slike forhold bare som tomme ord. Den psykologiske situasjon kan være den samme for forræderen eller opprøreren.»

Og han uttaler videre:

«For den konsekvente pasifist som nekter å gripe til våpen selv til forsvar mot angrep, må saken være grei. For ham er forbudet mot å ta menneskeliv endog helligere enn plikten til å forsvare fedrelandet; det må være en naturlig konsekvens at han også betrakter det som forbudt å ta menneskeliv i kampen mot kriminaliteten. For Gandhi med hans abso-

lutte prinsipp om ikke-vold måtte dødsstraffen selvsagt være uakseptabel.

Flertallet i vårt samfunn godtar imidlertid at det er moralsk tillatt å ta fiendens liv i krig. Og det står vel da for de fleste som en naturlig konsekvens at det også er berettiget å ta dødsstraffen i bruk overfor indre fiender. Så lenge krigen med sin alminnelige nedvurdering av menneskelivet består, vil nok dødsstraffen følge den som en skygge. Men i en verden som har hatt lykke til å avskaffe krigen, vil nok også dødsstraffen gå over i rettshistorien sammen med gapestokk, prylestaff og andre antikviteter.»

I en artikkel, «Debatt om dødsstraff og krig», i *Arbeiderbladet* 20. og 21. desember 1977 utdyper professor Andenæs sitt syn på spørsmålet ytterligere.

Han peker bl.a. på at under krig forlanger vi i nasjonens interesse at våre soldater skal drepe, og utsette seg selv for å bli drept. Myndighetene må ta tunge avgjørelser om krigføringen, som de kanskje vet betyr død og ødeleggelse ikke bare for militære, men også for sivile. I denne situasjon mener Andenæs det er moralsk forsvarlig å true med dødsstraff for den som faller forsvaret i ryggen. Spionasje, sabotasje og femtekolonnevirksomhet er viktige virkemidler i en moderne krig. I verste fall kan de bli avgjørende for krigens utfall og dermed for nasjonens skjebne. Andenæs tror at et folk som kjemper for livet, vil ha vanskelig for å forstå at forræderens liv skal være hellig og ukrenkelig.

Professor Andenæs innrømmer at det naturligvis er umulig å si noe bestemt om hvilken virkning en dødsstraffstrusel

kan få. Men at man på forhånd skal garantere selv de groveste forrædere at de ikke risikerer mer enn et kortere eller lengre fengselsopphold om de skulle bli pågrepet, står for professor Andenæs som en klar svekkelse av vår forsvarsberedskap.

Straffelovrådet (professor Andenæs og høyesterettsjustitiarius Rolv Ryssdal) gir i sitt remissvar uttrykk for lignende synspunkter. Det heter her at bruk av militært forsvar med nødvendighet vil innebære at liv går tapt på begge sider. Hvis Norge likevel vil opprettholde og — om nødvendig — bruke et militært forsvar, kan det ikke være grunn til at den som i krigstid bidrar til at noen del av vårt land bringes under fremmed herredømme, eller for øvrig gjør seg skyldig i de mest alvorlige former for krigsforræderi, bare skal kunne straffes med fengsel fordi «dødsstraff ansees som en inhuman straffereaksjon». Denne begrunnelse kan heller ikke være tilstrekkelig til at fengsel skal være eneste mulig straff overfor utenlandske krigsforbrytere som under et overfall på vårt land gjør seg skyldige i grov tortur eller andre opprørende krenkelser av folkerettens regler om krigens lover og sedvaner.

I den utstrekning personer som overveler å gå til bakholdsangrep på vår nasjonale selvstendighet i det hele påvirkes av en straffetrusel, er det uten videre klart at muligheten for dødsstraff vil ha en ganske annen virkning enn muligheten for en fengselsstraff. Alminnelig sunn fornuft tilsier dette, selv om det ellers kan være vanskelig å vurdere straffens avskrekkende virkning.

Flertallet i Den Norske Advokatforenings permanente lovutvalg for strafferett og straffe-

prosess deler ikke Straffelovrådets usikkerhet, men fremholder at dødsstraff i en lang rekke av de situasjoner det her er snakk om vil ha en sterk allmennpreventiv virkning, idet det her normalt er tale om veloverveide handlinger og ikke typiske impulshandlinger. For øvrig er synspunktene stort sett de samme som de allerede nevnte. (Utvalgets medlem, høyesterettsadvokat Alf Nordhus' avvikende syn er gjengitt i avsnitt 6.1 ovenfor.)

Statsadvokaten i Rogaland, som Riksadvokaten har sluttet seg til, gir uttrykk for lignende synspunkter. Han karakteriserer det militære forsvar mot angrep som et kollektivt motstykke til det individuelle nødvergeprinsipp som er knesatt i straffelovens § 48. En akseptert følge av dette nødvergeprinsipp er at ikke bare fiendens og egne soldater, men endog uskyldige, sivile personer mister sine liv. På denne bakgrunn finner statsadvokaten det vanskelig å forstå at ikke staten — i krigssituasjonen — også skal kunne ta liv av personer som ved de alvorligste og mest nederdrettige forbrytelser truer vår nasjonale sikkerhet. Disse vil ofte nettopp utgjøre den farligste flanke i det fiendekollektivt vår nasjon forsvarer seg imot.

Politimesteren i Uttrøndelag, hvis uttalelse fremheves av Riksadvokaten, gir bl.a. uttrykk for at under krigstid må humanitet vike for effektivitet. Det blir under krig foretatt forbrytelser som er så opprørende mot samfunnet og/eller personer, at vår følelse av rettferdighet krever dødsstraff.

Han peker på det tilfelle at en befalingsmann under de første krigshandlinger sviker sitt land ved å føre en fiendtlig styrke bakveien inn i en av våre kystfestninger, som derved blir ero-

bret i én-to-tre. Forsvaret av den del av kysten elimineres, besetningen blir tatt som krigsfanger og adgangen til fjorden og landet innenfor blir liggende åpen for fienden (jfr. den militære straffelovs § 80 nr. 2). Skulle ikke det kvalifisere til dødsstraff? Hva med en ny Quisling-affære?

Politimesteren i Uttrøndelag tror ikke en okkupant vil ta sivilkonvensjonens artikkel 68 (forbudet mot innføring av dødsstraff på et okkupert område hvis egen lovgivning ikke hjemler denne straff) så bokstavelig: *Inter arma silent leges* (sic!). Og det kan vel hende at en nordmann som en fiende helst ville dømme til døden kunne bli behandlet så ille, at døden ville være en befrielse.

Forsvarssjefen har avgitt en meget fyldig uttalelse. Følgende avsnitt, som til dels bygger på Generaladvokatens utredning, fortjener å bli gjengitt in extenso:

«9. Dødsstraff i krig i samsvare med gjeldende norsk lov, er det eneste avskrekken- de middel vi har mot militære forbrytelser i krig og krigsforræderi. Den alminnelige liberalisering av fengselsopphold og sonings- tid og som nå forventes å utvikles videre i liberal retning — og det forhold at den som går fiendens ærend, ikke forventer å bli lenge i fengsel — gjør at livsvarig fengsel ikke vil ha nevneverdig avskrekkende virkning for forbrytelser i krig. Fengslet gir tvert imot forbryteren en egen beskyttelse. Han vil sannsynligvis ha større mulighet for å overleve der enn de som hver på sin plass skal bidra i forsvarskampen.

10. Den alminnelige verneplikt i Norge og ggl res av 10.

juni 1949 pålegger befal og vernepliktige uten videre å gjøre motstand mot et væbnet angrep med alle midler som står til rådighet. De skal være beredt på og villig til å ofre sitt liv. Det er da mot denne situasjon fullstendig inkonsekvent at den som ved forrædrisk handling medvirker til at hele avdelinger kan bli utslettet, og også kan forårsake store ofre av siviles liv, skal skånes og beskyttes i fengsel.

Forsvarssjefen er redd for at opphevelse av dødsstraff for militære forbrytelser i krigstid og for krigsforræderi kan få alvorlige konsekvenser for moral og disiplin ved avdelingene i krig med mulige skyggevirknin- ger også i fred.

11. Norge vil ikke make å forsvare seg alene hvis vi blir angrepet av en overmakt. Vi er avhengige av å få hjelp fra våre allierte. Ved å motta allierte tropper for å føre en forsvarskamp på norsk jord, påtar norske myndigheter seg også forpliktelser. En av forpliktelse- ene er å avskrekke tilstrekkelig mot at allierte — så vel som egne styrker — blir offer for forræderisk handling. Samtidig er det en forpliktelse å gjøre hva vi kan for å hindre slik handling. Konsekvensene av å oppheve dødsstraff i krigstid må også vurderes i denne sammenheng.

12. Spørsmålet om å beholde gjeldende bestemmelser om dødsstraff er etter Forsvarssjefens oppfatning et spørsmål om å opprettholde en del av landets beredskap for krig. Vi vet ikke hvilke nye situasjoner en krigstilstand vil kunne føre oss opp i. Det kan imidlertid meget

lett tenkes situasjoner hvor det vil være bydende nødvendig å treffe drastiske forholdsregler mot forrædere terrorister o.a. for om mulig å spare liv og unngå lidelser for sivilbefolkningen og Forsvarets enheter. Anvendelsen av en lovregulert adgang til idømmelse av dødsstraff etter rettergang forekommer i denne sammenheng å være et middel vi ikke bør berøve oss selv på forhånd. Det synes for FSJ også at sammenholdt med det å opprettholde et militært forsvar som det er meningen i påkommende tilfelle å ta i bruk for å verge selvstendigheten, er en lovregulert adgang til å anvende dødsstraff et lite fremtredende trekk i et bilde av en situasjon som vil innebære de største ofre for vårt folk. Gjennom det forhold at vi aksepterer at et forsvar er nødvendig, forbereder vi oss på en nødvendig voldsbruk av helt andre dimensjoner enn eksekvering av dødsstraff etter rettergang. FSJ har den tillit til vårt rettsapparat at det ikke skulle være noen fare for at anvendelse av dødsstraff i krigstid skulle bli misbrukt».

Befalets Fellesorganisasjon (BFO) gir uttrykk for mange av de samme synspunkter. BFO finner det inkonsekvent og frykter det vil virke demoraliserende — såvel i krig som i fred — om lovverket, selv for gemene forbrytelser og handlinger i krigstid, kun anviser straffereaksjoner som må fortone seg som lempelige, når man jamfører med det store offer som plikttro personell på sin side skal være beredt til å yte. BFO er redd for at dette offer, sett mot en slik bakgrunn, kan

komme til å oppfattes både meningsløst og urimelig.

Nidaros biskop, Tord Godal, peker på et meget alvorlig moment:

«Under en moderne krig som i krig i det hele hører det å ta menneskeliv til et vesentlig anliggende. Det gjelder på begge sider av fronten å tilintetgjøre flest mulig av motstanderne. I moderne krig foregår striden like meget bak frontlinjen som foran denne. Ikke bare militære, men også sivile mål må man regne med blir utsatt for ødeleggelse og dermed også sivilbefolkningen. For dette formål kan fienden arbeide ved provokatører, terrorister, sabotører, forrædere o.s.v. ofte som betalte medløpere.

I en slik situasjon vil utvilsomt spørsmålet om å ta liv bak fronten melde seg med en slik styrke at det neppe er til å unngå at det vil skje, selv om det ikke er tillatt ved lov. Det vil ikke alene skje som straff, men simpelthen for å forhindre større ulykker og flere sivile menneskeliv gå tapt. Man kan spør hva som er mest human i en slik situasjon: på forhånd å ha oppsatt lov som kan sikre en viss rettferdighet og forsvarlig juridisk rettergang, eller ikke ha noen rettsregler og vite at mange simpelthen vil ta seg til rette og følge sin egen justis.»

6.3. Ordinær lovhjemmel eller nødslovgivning?

Flere av de instanser som fikk seg forelagt Justisdepartementets notat med anmodning om å uttale seg, har pekt på at uansett hva vi nå måtte bestemme oss for, så vil behovet for dødsstraffbestemmelser

melde seg om riket igjen skulle komme i krig.

Og det er nær sagt samstemmighet om at det må være langt å foretrekke å ha veloverveide bestemmelser i vår ordinære krigslovgivning, enn at man skal være henvist til å utarbeide hastverksbestemmelser, kanskje i form av en provisorisk anordning eller kongelig resolusjon, under forhold som kan gi opphav til store konstitusjonelle betenkeligheter.

Generaladvokaten peker helt konsekvent på at vil man avskaffe dødsstraff i krigstid, bør man ta skrittet fullt ut og føre inn i Grunnloven et forbud mot dødsstraff både i krig og fred. Han mener at villigheten til å vedta en slik grunnlovsbestemmelse bør være prøvestenen i denne sak.

6.4. Prosessuelle spørsmål

Generaladvokaten går inn for å avskaffe standrettsreglene, som han mener ikke gir de nødvendige garantier for en betryggende rettergang.

Flere av de spurte instanser gir uttrykk for at dødsstraff ikke bør kunne fullbyrdes etter at krigen er slutt, uten nærmere å begrunne dette forslag.

7. DISKUSJON

7.1. Straffens funksjon

Professor Jon Skeie presiserer i *Den norske strafferett* (Oslo 1937, vol. I, p. 23): «Straffen bør aldri være større enn formålet krever. Og den bør i det hele ikke anvendes dersom den ikke er nødvendig — til gjengjeldelse, generalprevensjon eller spesialprevensjon.»

En straffetruel er ikke 100% effektiv. Hadde den vært det, ville våre straffedomstoler vært arbeidsledige. Hensikten med en straffetruel kan derfor bare være å forsøke å hindre at

visse uønskede handlinger blir alminnelige.

For å oppnå denne virkning er det nødvendig at potensielle lovbrøtere har grunn til å frykte at straff vil bli idømt og effektivt om de skulle begå den forbudte handling og bli grepet.

Dødsstraff kan brukes som et middel i en politisk maktkamp — for definitivt å sette konkurranter ut av spillet. Dette ser vi i diktaturer og i forbindelse med statskupp og lignende situasjoner. Men normalt — og hos oss — vil en bestemmelse om dødsstraff først og sist være et psykologisk virkemiddel.

Bestemmelsen har det generalsekretariatet formål å skape motforestillinger mot å begå visse alvorlige handlinger i en situasjon hvor andre straffereaksjoner synes utilstrekkelige. F.eks. vil den som i en krigs- eller krisesituasjon går en fiendtlig makts ærend kunne håpe at han vil bli befridd i løpet av forholdsvis kort tid, slik at en trusel om langvarig fengsel ikke vil virke særlig avskrekkende. Men det vil derimot en trusel om dødsstraff kunne, særlig om man vil måtte regne med en hurtig fullbyrdelse. Dette er med styrke blitt fremholdt av Straffelovrådet og andre.

Dessuten kan en dødsstraffbestemmelse fortone seg som et nødvendig middel til å opprettholde statens monopol på voldsanvendelse. Fra et rasjonalt synspunkt synes det meningsløst å tale om rettferdig gjengjeldelse. Det er imidlertid viktig at folk har følelsen av at de som gjør seg skyldige i særlig opprørende handlinger blir tatt hånd om på en effektiv måte av statens organer. Ellers vil man i en spent situasjon kunne oppleve stygge eksempler på at visse elementer i en opprørt befolkning lar sin vrede gå ut over skyldige og i visst

monn også uskyldige, slik som biskop Godal antyder i sin tankevekkende uttalelse.

Et tredje psykologisk moment er virkningen på dem som skal sette livet inn i forsvarskampen. Befalens Fellesorganisasjon frykter at bevisstheden om en «slapp» reaksjon overfor forrædere og krigsforbrytere vil kunne virke demoraliserende.

Men om disse argumentene er alvorlige nok, så er det likevel problematisk hvor langt de rekker.

7.2. Truselen og virkeligheten

Det er allerede nevnt at 100% effektiv vil en straffetrusel aldri kunne bli. Der vil alltid være dem som enten ikke bryr seg, som håper at det skal gå godt, eller som handler uten kjennskap til reglene.

De som i tilfelle av en ny krig skulle kunne tenkes å hjelpe fienden vil vel ofte være motivert enten av blind idealisme eller like blindt hat til det samfunn de lever i. For den som føler at han tjener en rettferdig sak, spiller en straffetrusel liten rolle.

Og det er vel først og fremst denne «harde kjernen» — ikke de mange medløpere — som kan tenkes å ville gjøre seg skyldig i de kvalifiserte forræderihandlinger som kan føre til dødsstraff.

En krigssituasjon — særlig en okkupasjon — kan også bringe til overflaten en bærme som uten skrupler utfører rakkertjeneste for de nye herrer. Også personer av denne kategori kan forutsettes å ville utføre handlinger som kvalifiserer til lovens strengeste straff. Men her kan vårt beste vern ligge i nettopp den omstendighet at vår lovgivning ikke hjemler dødsstraff, slik at en okkupasjons-

makt er folkerettslig avskåret fra å ta dette middel i bruk.

Med hensyn til problemet selvtekt, så er dødsstraffbestemmelser så visst ikke noe universalmiddel. Selvtekt kan nemlig også begrunnes med at vedkommende likevel er hjemfallen til dødsstraff, så man kan like godt gjøre ende på ham med én gang.

Påstanden om at det vil virke demoraliserende på våre soldater om det ikke finnes dødsstraff for forrædere og krigsforbrytere kan nok medføre riktighet i visse situasjoner. Men reaksjonen vil nok oftere være irritasjon enn alvorlige brudd på disiplin eller redusert kampvilje. Og problemet er vel helst teoretisk. Meg bekjent ble det ikke avsagt noen dødsdom på norsk side under forsvarskampen i april-juni 1940. Og det var visselig ikke tanken på at forrædere ville kunne straffes med døden som motiverte våre soldater, men rett og slett viljen til å oppholde og om mulig å stanse den fremtredende fiende. Det er neppe grunn til å tro at det vil bli stort annerledes, om det skulle bli alvor enda en gang.

7.3. Nødverge og straff

Jeg har lite til overs for den argumentasjon at ettersom en militær forsvarskamp vil koste både egne og fienders liv, så er det også berettiget å straffe med døden dem som gjør seg skyldig i krigsforræderi eller krigsforbrytelser, som om det bare er tale om pølser i en slaktetid.

Winston Churchill skal ha sagt: «Gresset gror raskt på slagmarken, men aldri på skaffet.»

Forsvarets fremste oppgave er selvsagt å hindre at noen skal føle seg fristet til å angripe vårt land, og således bidra til

oppretholdelse av freden i vår del av verden.

Men skulle dette mislykkes, så er det militære forsvars oppgave å hindre eller iallfall å begrense og forsinke den fiendtlige maktts inntrengen på norsk område. I kampens hete vil liv gå tapt på begge sider. Men poenget er ikke å drepe for å drepe. Blir en fiendtlig soldat satt ut av kamp (*hors de combat*), enten ved at han såres, tas til fange eller kaster våpnene, har vi plikt — både etter folkeretten og krigsartiklene i den militære straffelov — til å spare hans liv og behandle ham på en menneskeverdig måte.

Forsvarskampen kan nok treffende karakteriseres som en kollektiv nødvergehandling (slik som statsadvokaten i Rogaland antyder), men derav følger at i samme øyeblikk som formålet er oppnådd, skal våre våpen tie.

Deltar en forræder i angrepet mot vårt land, vil han kunne rammes av våre våpen på samme måte som den fiende han operer sammen med. Dette faller klart innenfor vår kollektive nødvergerett.

Eksekvering av dødsstraff er noe helt annet. Her er det tale om et menneske hvis handlinger — hvor avskyelige de enn måtte være — hører fortiden til, og som vi med kaldt overlegg tar livet av.

Vi må gi en tilfredsstillende begrunnelse for dette drastiske skritt. Det må enten skje av generalpreventive grunner, og for å hindre selvtekt i betydelig utstrekning, eller for å opprettholde disiplinen og kampviljen hos våre tropper.

Er det det siste som er hensikten, kan man kanskje se dødsdommen og eksekusjonen som et ledd i forsvarskampen og begrunne dem ut fra et utvidet nødverge-begrep. Men prin-

sipielt vil vi måtte holde fast på at der er en klar skilnad på den blodsutgytelse som selve forsvarskampen fører med seg, og eksekveringen av en dødsdom.

7.4. Prosessuelle spørsmål

Når knyttet til behovet for å begrunne dødsstraff på en tilfredsstillende måte er de prosessuelle spørsmål, hvorvidt man skal opprettholde standrettprosedyren, og hvorvidt dødsstraff skal kunne fullbyrdes etter krigens opphør.

Iallfall om formålet med dødsstraff er å stive opp troppe-nes moral i en kritisk situasjon, synes det å være behov for standrett eller noen annen form for ekstra hurtig rettergang. Det samme gjelder om formålet er å kunne ramme femtekolonnister og andre forrædere før de eventuelt kan ha håp om å bli befridd av fienden.

Spørsmålet om fullbyrdelse av dødsstraff etter krigens slutt har nøye sammenheng med spørsmålet om vi regner med at landet vårt helt eller delvis vil kunne bli besatt av fienden enda frem til krigens slutt. Overfor dem som går fienden til hån på okkupert område vil nemlig en dødsstrafftrusel bare kunne virke, dersom man vet at straffen vil kunne eksekveres også etter at krigen (okkupasjonen) er slutt.

7.5. Behov for revisjon av krigsartiklene

Det er interessant å merke seg at i remissvarene er det to slags forbrytelser som går igjen, nemlig krigsforræderi og krigsforbrytelser. Forsvarssjefen taler riktig nok også om «militære forbrytelser», men uten å gjøre det klart hva som legges i dette uttrykk.

Jeg vil ikke dra noen annen konklusjon av dette enn at tiden åpenbart er moden for en gjen-

nomgripende revisjon av de etter hvert svært alderstegne krigsartikler i vår militære straffelov og av loven om straff for utenlandske krigsforbryttere.

7.6. De folkerettslige hensyn

Man bør ikke ta lett på de vektige argumenter som er anført for og imot oppheving av dødsstraffbestemmelsene i vår krigslovgivning. Men vi kan vel slå fast at virkningen av dødsstraffbestemmelsene er meget vanskelig å forutsi.

I denne situasjon er det for meg nærliggende å legge stor vekt på bestemmelsen i sivilkonvensjonens artikkel 68, som forbyr en okkupasjonsmakt å innføre dødsstraff, hvis slik straff ikke er hjemlet i den lovgivning som gjaldt på det okkuperte område før okkupasjonen.

Artikkel 68 taler bare om spionasje, sabotasje og drap. Teoretisk skulle vi altså kunne opprettholde dødsstraff for andre handlinger, først og fremst krigsforræderi, og likevel kunne nyte fordelene av artikkel 68. Man så «vel» er det nok ikke, er jeg redd for.

Man har ikke lov til å gå ut fra at en eventuell okkupasjonsmakt vil ta lettvint på sine plikter ifølge Genève-konvensjonene. Dertil står altfor meget på spill, selv for en stormakt.

En annen sak er det at en eventuell fiende kanskje vil forsøke å omgå konvensjonsbestemmelsene ved å etablere en situasjon som ikke fremtrer som militær okkupasjon.

Dette vil kunne skje på forskjellige måter. Man kan tenke seg en situasjon med stadig sterkere press på vårt lands myndigheter, som resulterer i at disse aksepterer fremmede troppers innmarsj som «venner» og «beskyttere».

Vi bør ikke helt glemme riksrådsforhandlingene i 1940, da altfor mange stortingsmenn sa seg villige til eventuelt å avsette Kongen og gi regjeringsmakten til et «riksråd» på okkupert jord.

Man kan også tenke seg etablering av en «nasjonal frigjøringsfront» eller lignende, som utroper seg til landets regjering.

Faren ved en slik utvikling er bl.a. at en «regjering», som i realiteten støtter seg på en fremmed makt, kan ta i bruk hele registret av straffebestemmelser, inklusive forræderbestemmelsene, og anvende dem, så å si med motsatt fortegn.

En slik «regjering» kan også tenkes å ville innføre nye dødsstraffbestemmelser uten hinder av sivilkonvensjonens artikkel 68.

Men har vi klart og kategorisk opphevet dødsstraffbestemmelsene i vårt krigslovverk, så vil det understreke at marionettregjeringen handler klart illegalt om den lar legge og eksekvere dødsdommer på norsk område. Et forbud, først i beredskapsloven, senere i Grunnloven, mot innføring av dødsstraff, vil understreke dette enn ytterligere, ja sannsynligvis i sådan grad at den fremmede makt vil se sine interesser best tjent med å unnlate bruk av dødsstraffvåpnet.

Vi bør i den forbindelse ha klart for oss at forbudet mot å innføre dødsstraff også vil komme medlemmer av en motstandsbevegelse til gode. Skulle de bli tatt, vil de som regel ha krav på å bli behandlet som krigsfanger, men skulle dette i enkelte tilfelle ikke være så, vil de ha krav på å bli ansett som beskyttede sivilpersoner i henhold til sivilkonvensjonen.

Et annet vesentlig moment

som etter min mening taler for total avskaffelse av dødsstrafftruselen i vårt lovverk er at dødsstraffen i så utpreget grad er et instrument for diktatorer. Ved totalt å avskaffe denne straffeform hos oss selv bidrar vi til å ta fra dødsstraffen all respektabilitet, og det vil gjøre det lettere for vårt land og vår utenriksledelse å føre an i kampen for menneskerettig-

heter, og mot diktatur og undertrykkelse.

Det er lite trolig at truselen om dødsstraff vil kunne berge landet i en krisesituasjon hvor andre metoder ikke strekker til. Tvert imot vil det kunne gi oss en moralsk styrke at vi vet at vår stat ikke dreper for å drepe, med overlegg, men kun vil verge seg mot den som aktivt bærer våpen mot oss. ■

Fra Oslo Militære Samfund

Major Henry Aargaard legat — Reisestipend

Av legatets midler kan det i år tildeles ett eller flere reisestipend på minimum kr. 1 000.

Søknadsberettigede er yngre norske offiserer av alle forsvarsgrener og som tilfredsstiller vilkårene for medlemskap i Oslo Militære Samfund, dvs. tilhører avansementskrets I.

Stipendiene forutsettes nyttet til utenlandsreiser for å:

- a) Studere forhold som kan øke offiserenes alminnelige eller spesielle kunnskaper om totalforsvaret, krigskunst og krigsvitenskap, og som ikke kan forutsettes dekket ved offentlige bevilgninger eller offentlige utdanningslegater innen de forskjellige forsvarsgrener og/eller fellesinstitusjoner, eller
- b) foreta krigshistoriske studier, eller
- c) foreta studier for videreutdanning i språk eller i annen kulturell retning som er av den art at den må anses som nødvendig eller ønskelig for å heve offisersstandens anseelse.

Søknader om stipend stiles til Oslo Militære Samfund, Myntgaten 1, Oslo 1, og skal være begrunnet innen rammen av legatets formål.

Meddelelse om tildeling kunngjøres på OMSs julemøte i desember 1978. Stipendiene utbetales umiddelbart før stipendiereisen, som normalt skal være påbegynt innen 7 måneder etter tildeling. Stipendiatene skal etter avsluttet reise avgi rapport til legatstyret.

Søknadsfrist 1. november 1978.